

Kliau

het schild van de Dayak

In mijn verzameling heb ik drie oude Dayak-schilden van het meest voorkomende, zeshoekige type. Twee hiervan zijn beschilderd met motieven. Het derde schild, waarop ik hier verder vooral de aandacht richt, is egaal bruinrood en zonder motief. Ik heb het schild rond 2021 gekocht bij galerie Aalderink in Amsterdam. Dit type is bekend onder verschillende namen. Indonesië expert Van Zonneveld gebruikt o.a.: kliau, kaliyau, klebit, klembit, kelbit, talawang, trabai, kalabit, utap en trawan.

De belangrijkste krijgsattributen van de Dayak zijn: de blaaspijp (*sumbitan*) met gifpijltjes (zie artikel in *Tribale kunst* 2018-1), het persoonlijke zwaard (*mandau*) en het schild. De krijgerscultuur is ingrijpend gepacificeerd toen de koloniale overheden aan het einde van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw het koppensnellen hadden weten te onderdrukken. Overigens zijn er gedurende de Tweede Wereldoorlog en de Maleise Opstand (1948-1960) nog ervaringen geweest van het koppensnellen, maar nu in dienst van de Britse kolonisator en gericht tegen diens opponenten. Ook tijdens een etnisch conflict in 2001 tussen geïmmigreerde Madurezen en de inheemse Dayak is sprake geweest van een vorm van koppensnellen door de Dayak. In beide laatstgenoemde gevallen was de context vanzelfsprekend verschillend van de periode waarin de Dayak het koppensnellen vooral onderling in de praktijk brachten. De uitvoering verschilde eveneens in verschillende opzichten, maar er lijkt toch sprake te zijn geweest van een verband met de oorspronkelijke koppensnellerscultuur.

Een kliau, een zeshoekig Dayak-schild zonder versieringen, h 125 cm.

**Dayakker in krijgsgewaad
met zwaard, blaaspijp en schild, ca. 1883.**

Handvat en schild zijn uit één stuk hout vervaardigd

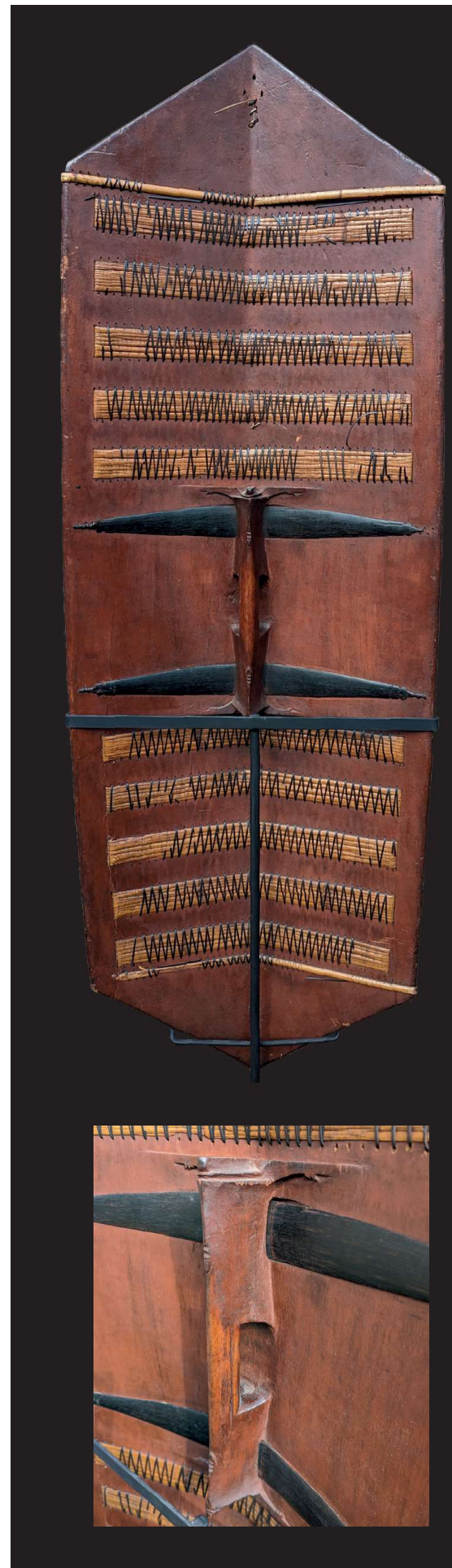
De constructie

Mijn egaal, bruinrood gepigmenteerde Dayak-schild is 125 cm hoog en 45 cm breed. De bruinrode kleur zou, volgens Borneo specialist Michael Heppell, gemaakt kunnen zijn van de bloemhoofdjes van *Acalypha sp.* Het schild heeft in de lengte en breedte een gebogen vorm, met in het verticale midden een duidelijke knik. Het is aan de boven- en onderzijde verstevigd met tweemaal vijf horizontale stroken lichtbruin rotan. Via doorboringen in het hout lopen deze stroken aan de voor- en achterzijde van het schild door. Ze zijn in zigzag-patroon vastgezet op de schild met een dun, diep donkerbruin stripje, mogelijk ook rotan. Voor verdere versterking van de schildconstructie zijn dicht naast de uiterste twee van de in totaal tien horizontale stroken, twee smallere, maar wel dickere, rotan strips aangebracht. Deze strips zijn zowel aan de voor- als aan de achterzijde aangebracht. Eveneens horizontaal lopen aan de achterzijde twee houten taps toelopende stroken onder het verticale handvat door. Deze zijn via een doorboring aan de voorzijde van het schild met een korte zigzagsteek van diepbruin rotan vastgezet. Vermoedelijk dienen deze twee stroken als extra versterking van het midden van het schild, waar

zich immers geen horizontale versterkingsstroken bevinden en juist wel het handvat, dat bij hantering kracht uitoefent op de schildconstructie.

Uit een stuk

Handvat en schild zijn uit een stuk hout vervaardigd. Het handvat is eenvoudig, maar sierlijk gesneden, met een verticale greep die aan beide uiteinden zowel ter linker- als ter rechterzijde doorloopt in verticale, taps toelopende richels. Het handvat heeft enkele, subtiele krul- en golfvormige details. Op het handvat is, op de te verwachten gedeelten, een mooi contactpatina ontstaan. Aan de voorzijde is over vrijwel de gehele lengte van het schild in het midden verticaal een bamboe strook aangebracht, aan beide uiteinden gesneden in een fraaie vorm. Voor de bevestiging is weer gebruik gemaakt van een rotan strip, die via doorboringen aan het schild aan de achterzijde zijn vastgezet. Dicht onder de bovenste punt van het schild zijn drie kleine gaatjes geboord in een driehoekig patroon. Op vergelijkbare schilden lijkt dit het bevestigingspunt te vormen voor versieringen met kralen en of veren. Het schild heeft een aantal met hedendaagse lijm gerepareerde barsten, wellicht ontstaan door uitdroging van het hout.

Linksboven: De achterkant van het schild.

Rechtsboven: De gebogen vorm van het schild.

Linksonder: Het handvat en de twee horizontale, zwart gekleurde, palmhouten strips die onder het handvat doorlopen.

Herkomstbepaling

Het zeshoekige Dayak-schild stamt waarschijnlijk van de Kayan of Kenyah Dayak in het Indonesische deel van Borneo, maar verspreidde zich ook naar het Maleisische gedeelte. Het is een van de meest voorkomende typen. Van deze schilden weten we, dat een kaal Iban Dayak-schild kon worden verworven door een buurvolk, om daarna met de eigen motieven te worden beschilderd. Van Zonneveld neemt op grond van oudere veldfoto's aan dat het zeshoekige schildtype vaker onversierd was dan beschilderd met motieven. Vanwege de ruime geografische verspreiding van het zeshoekige schildtype, is een bepaling van de plaats van vervaardiging niet mogelijk. Het Museum Volkenkunde heeft een zeer sterk met mijn schild overeenkomend exemplaar, waarbij als herkomst Kutai Kartanegara in Oost-Borneo wordt vermeld (RV-614-42). Het is verzameld vóór 1887.

Gebruik van het schild

Sterker wellicht nog dan tijdens man tot man gevechten, kwam dit, het gehele lichaam bedekkende, schildtype tot zijn recht bij het optrekken naar een vijandelijk huis. Met het zeshoekige schild horizontaal boven het lichaam gehouden, trachtten de aanvallende krijgers de steunpalen van het belegerde huis in brand te steken. De belegerden bedienden zich ter verdediging van gifpijltjes, speren, stenen, hete vloeistoffen en alles wat verder bescherming kon bieden tegen het dreigende verlies van hoofd en leven.

Gedurende boottochten op rivieren, waar weinig dekking tegen aanvallen kon worden gevonden, waren schilden onontbeerlijk. Carl Bock, die Zuidoost Borneo bereisde aan het einde van de negentiende eeuw, merkt op dat onder de Dayak soms zelfs werd gedacht dat de schilden zouden beschermen tegen kogels uit vuurwapens.

Wel of niet gedecoreerd

Soms wordt wel gezegd dat het ongedecoreerde, zeshoekige schildtype een vroegere oorsprong heeft dan de beschilderde variant. De rijkere versiering zou, volgens sommigen, in elk geval deels een reactie zijn op de komst van de westerlingen. Misschien mede ingegeven door de westerse smaak en cultuur en wellicht ook, daarmee samenvallend, uit overwegingen van aantrekkelijkheid voor de verkoop. Het aantal bewaard gebleven Dayak-schilden in goede conditie is aanmerkelijk groter dan uit de rest van Indonesië. Foto's uit de periode eind 19e, begin 20e eeuw laten veelvuldig Dayak-mannen zien met ongedecoreerde schilden. Soms in gezelschap van andere mannen met wél gedecoreerde schilden. Zekerheid over de oorsprongsgeschiedenis en volgorde van ontstaan van beide varianten zal waarschijnlijk wel nooit meer worden verkregen.

Vorm en materiaal

Dit type zeshoekige Dayak-schilden werd veelal vervaardigd uit de lichtere houtsoorten Julotong (*Dyera costulata*) of *Parisbia spp.* De schilden werden meegenomen over langere afstanden naar de strijd met vijandelijke dorpen en mochten daarom niet te zwaar zijn. De taps toelopende uiteinden zorgden dat het schild niet verstrikt raakte in de vegetatie. De hoogte varieert van 90 tot 140 cm, de breedte ligt tussen de 30 en 60 centimeter. De vorm paste goed bij de gehurkt aanvallende Dayak strijder, die zijn schild diagonaal voor zich in de linkerhand hield. Het schild beschermde zo het grootste gedeelte van het lichaam. Er werd zij aan zij onder bescherming van de schilden opgetrokken naar de

Er bestaat een zekere mate van variatie binnen het zeshoekige, niet beschilderde schildtype

tegenstander, die in deze fase van het gevecht met, soms speciaal voor dit doel ontworpen, speren trachtte de schilden te spietsen. Sommige bronnen stellen dat het Dayak-schild niet was bedoeld om een speerstoot op te vangen, maar juist om deze af te laten ketsen op het schildoppervlak.

Het zwaard

In man tot man gevechten werd vaak gebruik gemaakt van de mandau (*parang ilang*), het persoonlijke zwaard van de Dayak krijger. In oude verslagen wordt gewag gemaakt van de Dayak tactiek om een mandau-houw op te vangen met het hout van een schild, waarna dit zwaard, vastzittend in het schild, onbruikbaar was voor de tegenstander; het moment bij uitstek voor het afhouden van het vijandelijke hoofd. Over zeshoekige Dayak-schilden waarbij de horizontale versterkingsbanden ontbreken, wordt vaak gezegd dat deze een louter ceremoniële betekenis hadden. Bijvoorbeeld als dans-schilden. Er bestaan ook zeshoekige Dayak-schilden met metalen versterkingen.

Variatie

Er bestaat een zekere mate van variatie binnen het zeshoekige, niet beschilderde schildtype. De verticale bamboestrook is niet altijd aanwezig. De breedte van de horizontale rotan strips, evenals het aantal, kunnen ook afwijken. De pigmentering neigt nu eens naar bruinrood, dan weer naar een grijsbruine tint. De puntvormige uiteinden kunnen een eenvoudige, driehoekige vorm hebben, maar komen ook voor in subtieler gesneden varianten met enkele extra rondingen in de zijden van de driehoekige punten. Een bijzonder opvallende variant uit de collectie van het Tropenmuseum is bekleed met huid van een geschubde miereneter (Pangolin).

Over Borneo...

Borneo is ongeveer anderhalf keer zo groot als Frankrijk, alleen Groenland en Nieuw-Guinea zijn grotere eilanden. Het heeft een Maleisisch en een Indonesisch deel, respectievelijk Sarawak en Kalimantan. Ook de kleine staat Brunei ligt op het eiland.

...en de Dayak

Wanneer wordt gesproken over de Dayak-bevolking, slaat dit in beginsel op het niet-islamitische gedeelte van de autochtone bevolking. Er bestaan 74 taalgroepen onder de meer dan tweehonderd Dayak-volkeren. Er was veel onderlinge beïnvloeding, maar er mag zeker niet worden aangenomen dat sprake was van een homogene cultuur. Bekende Dayak-volken zijn bijvoorbeeld de Iban, Kenyah en Murut. Overigens kenden de Punan en Bukit Dayak geen enkele vorm van het schild.

De bredere betekenis van het Dayak-schild

John Craufurd beschrijft, hoe een overleden Dayak krijger lag opgebaard met zijn bezittingen, waaronder zijn schild. De zeshoekige vorm van het schild is ook terug te vinden in de door Dayak vrouwen vervaardigde weefsels. De beschermingskracht van Dayak-schilden was meeromvattend dan het afschermen van het lichaam bij krijgshandelingen. Steven Alpert geeft het voorbeeld van het gebruik van weefsels met schildmotieven in rituelen waarbij door middel van bloedoffers kwaadwillende geesten werden afgeweerd.

Spiritueel complex

De Dayak krijger laadde zichzelf voor de strijd op met allerlei materiële en transcendentale bijstand. Strijd en koppensnellen waren bij de Dayak onderdeel van een veel groter spiritueel complex, waarbij steeds het juiste evenwicht van krachten moest worden gevonden. Het benodigde voorteken voor het vervaardigen van nieuwe schilden bij de Iban Dayak was de waarneming van een shamaliijster (*Copsychus malabaricus*). Beschouwd als een dier met 'koude' eigenschappen, werd deze waarneming onderdeel van de tegenkrachten voor de vele met strijd gepaard gaande 'hete' energie. Er werd geofferd aan de geestenwereld en de Iban trokken het bos in naar de verkozen boom. Driemaal werd er op de boom geslagen. Pas daarna mochten daarvan schilden worden gemaakt.

1915 Dayak Bahan Midden Borneo. Leiden University Libraries Digital Collections

Training

Owen Rutter, begin twintigste eeuw gedurende vijf jaar in Noord-Borneo gestationeerd als District Officer in de Civil Service, beschrijft hoe alle Dayakmannen tot krijger werden opgeleid. Als kind al jong vertrouwd gemaakt met een kleinere variant van de zeer lange blaaspijp, werd het gebruik van schild en mandau door de vader onderwezen. Dayak-jongens hielden zich onderling bezig met oorlogsspelletjes. Krijgers maakten over het algemeen hun eigen schild, maar er bestonden ook gespecialiseerde ambachtslieden voor de vervaardiging van strijdattributen.

Vervalsingen

Inmiddels is ook sprake van grootschalige vervalsing van tribale voorwerpen uit Borneo. In Indonesië en Maleisië worden, door onder andere Chinese snijders, valse Dayak-voorwerpen vervaardigd. Authentieke, oude schilden zonder beschildering worden beschilderd met motieven, zoals gewild bij verzamelaars. Schilden die nog voor de strijd zijn gebruikt, bevinden zich in onze tijd vrijwel uitsluitend buiten Borneo.

siccobuijs@yahoo.com

Literatuur

- Bock, C.** (1881). *The Head-Hunters of Borneo*. London: Sampson Low, Marston, Searle & Rivington
- Evans, B.** (2019). *War Art & Ritual; Shields from the Pacific*. Woollahra: William Nathaniel Evans
- Heppell, M.** (2006). *Iban Art: Sexual Selection and Severed Heads*. Amsterdam: KIT Publ.
- Nieuwenhuis, A.W.** (1904-1907). *Quer durch Borneo. Ergebnisse seiner Reisen in den Jahren 1894, 1896-97 und 1898-1900*. Leiden: Brill
- Roth, H. Ling.** (1896). *The Natives Of Sarawak And British North Borneo*. Londen: Truslove & Hanson
- Rutter, O.** (1929). *The Pagans of North Borneo*. Londen: Hutchinson & Co
- Schefold, R. en Alpert, S.** (2016). *Eyes of the Ancestors; The Arts of Island Southeast Asia at the Dallas Museum of Art*. Clarendon: Tuttle Publishing
- Tavarelli, A.** (1995). *Protection, Power and Display; Shields of Island Southeast Asia and Melanesia*. Chestnut Hill: Boston College Museum of Art
- Zonneveld, A. van.** (2015). *Traditionele wapens van Borneo; de uitrusting van de koppensnellers*. Leiden: Sunfield publishing